

СВЕТИ
ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ

863–2013

БЕОГРАД 2014

СВЕТИ ЂИРИЛО И МЕТОДИЈЕ
И СЛОВЕНСКО ПИСАНО НАСЛЕЂЕ
(863–2013)

INSTITUTUM LINGVAE SERBICAE
ACADEMIAE SCIENTIARUM ET ARTIUM SERBICAE
PALAEOSLAVICA ET SERBICA ANTIQUA I

**SANCTI CYRILLUS ET METHODIUS
ET HEREDITAS SLAVICA LITTERARIA
DCCCLXIII–MMXIII**

BELGRADI MMXIV

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Старословенско и српско наслеђе 1

**СВЕТИ ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ
И СЛОВЕНСКО ПИСАНО НАСЛЕЂЕ
863–2013**

БЕОГРАД 2014

УРЕДНИЦИ
Др Јованка Радић
Др Виктор Савић

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР
Др Димитрије Е. Стефановић, Др Гордана Јовановић,
Др Љиљана Јухас-Георгиевска, Др Вања Станишић,
Др Јованка Радић, Др Виктор Савић

РЕЦЕНЗЕНТИ
АКАДЕМИК ПРЕДРАГ ПИПЕР
АКАДЕМИК АЛЕКСАНДАР ЛОМА

COLLEGIUM REDACTORUM
DR DIMITRIJE E. STEFANOVIĆ, DR GORDANA JOVANOVIĆ,
DR LJILJANA JUHAS-GEORGIEVSKA, DR VANJA STANIŠIĆ,
DR JOVANKA RADIĆ, DR VIKTOR SAVIĆ

REDIGERUNT
DR JOVANKA RADIĆ
DR VIKTOR SAVIĆ

RECENSUERUNT
PREDRAG PIPER, ACADEMIAE SOCIUS ORDINARIUS
ALEKSANDAR LOMA, ACADEMIAE SOCIUS ORDINARIUS

Кијевски листићи (НБУ, ДА/П 328)
2б, глагољица

САДРЖАЈ

Анатолий А. Турилов, К изучению великоморавского литературного наследия между двумя юбилеями: промежуточные итоги, спорные вопросы и перспективы 1

ИСТОРИЈА

Алексей М. Пентковский, Славянское богослужение в архиепископии святителя Мефодия 25

Срђан Пириватрић, Ђирилометодијевске традиције и српске области пре постанка аутокефалне цркве у краљевству Немањића 1219. године 103

Станоје Бојанин, Ђирилометодијевска традиција у покајничким књигама српске редакције (XIV–XVII век) . . . 125

ЈЕЗИК

Вања Станишић, Словенска писменост и средњовековни алфабети грчкога круга 151

Јасмина Грковић-Мејдор, О преводачком умећу Солунске браће: стсл. каџти са 169

Зорица Никитовић, О глаголу глаголати у Маријином јеванђељу 187

Јованка Радић, О еквиваленцији старословенског чесо || чѣто и српског *шѣа* || *шѣо* 199

Марта Бјелетић, О придевима типа *милосрдан* (прилог проучавању сложеница у српском језику) 217

Наташа Драгин, Синтаксичке одлике Прогласа Константина Филозофа (Хил 23)	237
Марина Курешевић, Функционалностилске одлике језика Житија Константина Филозофа из Рилског зборника Владислава Граматика: хипотактичке структуре	255
Виктор Савић, Редакцијске одлике прве странице Кијевских листића	277
Јелица Стојановић, Сложенице у Горичком зборнику	309
Исидора Бјелаковић, Астрономија код Срба од XIII до XIX века: (дис)континуитет термилошког система	329

КЊИЖЕВНОСТ

Љиљана Јухас-Георгиевска, Карактеризација јунака у старословенским житијима Ђирила и Методија и у српским житијима прве половине XIII века	349
Драгиша Бојовић, Трагом софиолошких идеја – од старословенских извора до српских средњовековних писаца	375
Томислав Јовановић, Најстарији словенски преводи апокрифа и њихови српски преписи	389
Гордана Јовановић, Солунска браћа Ђирило и Методије у старим српским родословима и летописима	407
Љупка Василев, Два непозната слова на Успење Богородице Климента Охридског	419

БИБЛИОГРАФИЈА

Ана Голубовић, Виктор Савић, Прилог библиографији домаће ћирилометодијевистике	447
---	-----

ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ

АСТРОНОМИЈА КОД СРБА ОД XIII ДО XIX ВЕКА:
(ДИС)КОНТИНУИТЕТ ТЕРМИНОЛОШКОГ СИСТЕМА

У раду се упоређује терминологија из области астрономије забележена у (1) српским средњовековним списима – према грађи забележеној у публикацији Н. Јанковића *Астрономија у старим српским рукописима* (1989) – са терминолошким системом регистрованим у (2) уџбеницима и приручницима из XVIII и XIX века, публикованим код Срба у периоду 1783–1867. Поређење се спроводи ради уочавања сличности и разлика, тј. степена континуитета у терминолошком систему астрономије од првих превода међу Србима посвећених овој области знања (XIII в.) до времена када астрономија код Срба почиње да се конституише као научна дисциплина, схваћена у духу тадашње западноевропске традиције. Посебна пажња посвећена је стању у старословенском језику, те је додатно поређење реализовано на основу грађе забележене у старословенском речнику (*Старославјанский словарь (по рукописям X–XI веков)*).

Кључне речи: терминологија, астрономија, старословенски језик, српскословенски језик, књижевни језици код Срба у XVIII и XIX веку.

1. Увод. Корени астрономије, као дисциплине чији је основни задатак изучавање кретања, положаја, облика и величине небеских тела, сежу у дубоку прошлост те се често наводи да се ова наука везује за сам освит цивилизације. Дивећи се савршенству космоса, древни Етиопљани, Кинези, Халдејци, Египћани, Вавилонци и становници претколумбовске Америке (углавном свештеници) посматрали су небеска тела и космичке појаве, и у тежњи да их објасне најчешће их приписивали вишој сили (боговима). Због тога се ови народи и

* Исидора Бјелаковић, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.

Рад је резултат истраживања на пројекту Историја српског језика (бр. 178001), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

сматрају првим астрономима. Ипак, тек од класичних учења Грка¹, Римљана, а нешто касније (у средњем веку) и Арабљана долази до значајног напретка у начину проучавања космоса (в. Јанковић 1989: 38; Димитријевић 2008: 6–7). Дуготрајним посматрањем небеских тела уочене су како правилности у смени дана и ноћи, годишњих доба и сл., тако и законитости у положају звезда и Сунца, што је олакшавало свакодневни живот људи (у пољопривреди, сточарству²), као и њихову оријентацију у времену и у простору (нпр. у морепловству) (Димитријевић 2008: 7).

Свој изразит успон астрономија доживљава од XV века, након великих поморских открића и појаве научника попут Коперника и Галилеја, да би у XIX веку добила статус научне дисциплине и доживела револуционарне скокове рађањем астрофизике, увођењем радио-телескопа и сл. (Димитријевић 2008: 7–8).

1.1. На основу сачуваних докумената посвећених проучавању космоса (искључиво превода), закључује се да се Срби у средњем веку у научни простор астрономије укључују углавном под утицајем Византије и (нешто мање) Рима (Јанковић 1989: 1, 9). Средњовековну европску астрономију карактерисала је, наиме, својеврсна испреплетеност научне егзактности (присутне у класичним учењима старих Грка – Птоломеја, Плутарха и др.) и црквене догме, што се одразило и у сачуваним средњовековним списима код Срба (Јанковић 1989: 3). Истовремено, у српској културној сфери тог доба постојао је и незанемарљив утицај апокрифа. Досадашња истраживања, дакле, указују на то да су знања из астрономије у периоду од XIII до XV века код Срба добијана на основу превода (1) дела класичних хеленских филозофа, (2) тумачења црквених отаца (Василија Великог, Јована Златоустог и др.) и (3) апокрифа (Јанковић 1989: 189). До сада није пронађено ниједно оригинално дело ове тематике, писано на српском говорном подручју, које би датирало из средњег века (Јанковић 1989: 189).

¹ Тако већ у III в. п. н. е. Аристарх расправља о хелиоцентричном систему, Хипарх у II в. п. н. е. израђује први каталог звезда, које дели на шест група с обзиром на степен сјаја, Птоломеј у I в. н. е. уводи теорију о геоцентричном систему и даје синтезу грчке астрономије.

² Познато је да се датуми за обављање појединих пољских радова везују за одговарајуће празнике, а они за тачке у које долази Сунце у свом привидном годишњем кретању око Земље (Јанковић 1989: 43).

Док је у ученој Европи до наглог напретка астрономије дошло у периоду од XV до XVIII века, са гашењем српске средњовековне државе губиле су се и везе с тадашњом европском научном мисли, те су се у српском културном кругу све до XVIII века искључиво преписивали они рукописи ове тематике који су у свету науке давно постали превазиђени и застарели (Јанковић 1989: 2).³

Тек крајем XVIII и почетком XIX века Срби поново почињу да се активно укључују у токове европске научне мисли, о чему сведоче дела (углавном преводног карактера) Орфелина, Рајића, Соларића, Стојковића и др. С оснивањем Кнежевине Србије у првој половини XIX века долази до развоја школства и образовања, што намеће потребу за одговарајућим уџбеницима, који у том периоду почињу да се објављују у релативно већем броју.

Ипак, астрономија се у Србији развија у правом смислу речи тек од друге половине XIX века, када Милан Недељковић 1887. године оснива астрономску опсерваторију у Београду, да би почетком XX века доживела, чини се, свој врхунац са открићима научника светских размера – Милутина Миланковића (в. Бихали-Мерин 1978: 406; KRLEŽA 1958; ДИМИТРИЈЕВИЋ 2008: 8).

2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА И КОРПУС. Пратећи грађу забележену у (1) старословенском језику – на основу дела *Старославјанский словарь (по рукописям X–XI веков)* (1994)⁴ – и у (2) српским средњовековним списима од XIII до XVIII века – на основу речника у монографији Н. Јанковића *Астрономија у старим српским рукописима* (1989)⁵ – и поредећи је са термилошким системом регистрованим у уџбеницима и приручницима из области астрономије у периоду од 1783. до 1867, публикованим међу Србима на руском, доситејевском

³ У Бугарској и у Русији читана су, сматра се, готово иста астрономска дела као и у Србији, при чему се Русија раније отворила астрономским учењима западне Европе (Јанковић 1989: 8).

⁴ Будући да ниједан од списа који је обрађен у овом речнику није уско специјализован за област астрономије, ексцерпирани су оне лексеме које се тематски уклапају у ово подручје, што наравно указује на то да су термини регистровани у овом периоду схваћени у најширем смислу речи.

⁵ Пошто Н. Јанковић у свом речнику не бележи термине за фундаменталне појмове попут Земље, неба и сл., контролни корпус представљао је Рјечник из књижевних старина српских Ђ. Даничића (1863–1864).

и српском народном језику⁶, наметнуло се питање које истовремено представља и централни предмет проучавања у овом раду: да ли, и у којој мери, постоји континуитет у развоју термилошког система из области астрономије од првих писаних докумената (X–XI век), односно од првих превода међу Србима (XIII в.) до времена када астрономија код Срба почиње да се конституише као научна дисциплина, схваћена у духу тадашње западноевропске традиције? Посебна пажња обрађена је и на порекло заједничких термина, као и на то које су се јединице међу њима инкорпорирале у савремени термилошки апарат српског језика.

3. Анализа. Како би се стекао што бољи увид у сличности и разлике међу регистрованим терминима, забележена грађа подељена је на неколико термилошких скупова: (1) астрономија (називи за научну дисциплину и научнике); (2) васиона (општи називи за космос, галаксије, небеска тела и њихове делове); (3) општи називи за параметре важне приликом описивања небеских тела и њиховог кретања (координате, површина, обим, путања и сл.); (4) астрономске појаве; (5) Сунчев систем (називи за Сунце, планете, појаве карактеристичне за поједина небеска тела); (6) Месец; (7) звезде и сазвежђа; (8) астероиди.⁷

3.1. АСТРОНОМИЈА – НАЗИВИ ЗА НАУЧНУ ДИСЦИПЛИНУ И НАУЧНИКЕ

Иако у грађи на старословенском језику није забележен ниједан термин који би се односио на астрономију и астрономе, регистроване су две лексеме у вредности ‘астролога’ – /svѣzdozъrѣць/, /svѣzdozъrѣць/. У рукописима од XIII до XIX века, с друге стране, забележено је више термина у семантичкој вредности (1) ‘астрономије’ – звѣzдоzтѣннѣ (од XIII), /zvѣzdozаконнѣ/ (од XIV), /zvѣzdosловнѣ/

⁶ Подаци о корпусу из предстандардне епохе развоја српског књижевног језика дати су на крају рада. Сви регистровани примери из овог корпуса транскрибовани су према упутствима А. Младеновића (1979) у складу са начелима правописа стандардног српског језика (Пешикан 2010).

⁷ Овом приликом изван оквира истраживања остале су следеће тематске целине: временске јединице (нпр. година, месец и сл.), стране света, годишња доба и месеци, картографија, мерни инструменти, мерне јединице за простор и опсерваторијуми.

(од XIV), /звѣздочѣтїиѣ/, /звѣздочѣтїиѣ/ (од XIV), /звѣздѣница/ (од XVI), /звѣздочѣтѣскоѣ оучѣнїиѣ/ (XIX), /звѣздни законѣ/ (од XVII), и (2) ‘астронома’ – /звѣздочѣтѣць/ (од XIII), /звѣздоблюститѣль/, /звѣздо zakonъникъ/ (од XIV), /звѣздонспитатѣль/ (XVIII), /звѣздословѣ/. У свим регистрованим примерима у питању су сложене форме у чијим се првим сложеничким деловима налази основа *звезд*. Четири лексеме одговарају ситуацији у приручницима из XVIII и XIX века (в. табелу⁸). Поред тога, у вези са термином /звездочтеније/ уочава се семантичка разлика у посматраним корпусима. Наиме, док се у грађи Н. Јанковића /звездочтеније/ употребљава у вредности ‘астрологија’ (од XIII века), у анализираним публикацијама из стандардне фазе развоја српског књижевног језика дати термин има значење ‘астрономије’, чиме би се могла поткрепити претпоставка о некадашњој неодвојивости ове две дисциплине.

Највећи број назива ове тематске групе регистрован је у приручницима из XVIII и XIX века: /астроном/, /звездоведац/, /звездозритѣль/, /небозритѣль/, /звездар/, /астрономија/, /звездовежество/, /звездогадателство/, /звездоиспитателство/, /наука о звездама/, /звездознанство/, /астрономски/, /астрономически/, /звездозрителни/, /звездочетни/, /звездогледни/, /звездарнички/, /звездарски/, /космографија/, /светопис/. Иако и међу овим примерима доминирају сложене форме у чијим се првим сложеничким деловима налази основа *звезд*-, у овом корпусу забележени су и интернационализми попут /астроном/, /астрономија/ и /космографија/.

X–XI век	XIII–XIX век (рукописи)	1783–1867. (приручници и уџбеници)
	звѣздонспитатѣль – ‘астроном’ (XVIII)	звездоиспитатѣль
	звѣздословѣ – ‘астроном, астролог’	звездослов
	звѣздочтѣнїиѣ – ‘астрологија’ (од XIII)	звездочтеније – ‘астрономија’
	звѣздочѣтѣць – ‘астроном’ (од XIII)	звездочтец

⁸ У овој табели, као и у табелама у оквиру осталих потпоглавља, наводе се искључиво термини који су били заједнички барем у два посматрана корпуса. Требало би напоменути да под заједничким подразумевам и оне лексеме код којих постоји разлика само на фонетском плану, редакцијске природе (нпр. *въскождениѣ* и *въскожденије* и сл.). Да није тако урађено, поређење би се могло реализовати на веома малом броју примера, тј. оних речи чији фонетски састав није претрпео промене током историјског развитака.

3.2. ВАСИОНА (ОПШТИ НАЗИВИ ЗА КОСМОС, ГАЛАКСИЈЕ, НЕБЕСКА ТЕЛА И ЊИХОВЕ ДЕЛОВЕ)

Осим термина /вѣселѣнаи/, /мирѣ/, /свѣзда/, /опашѣ/, који егзистирају од најстаријих времена (уз очекиване фонетске и графичке варијације), остале термилошке јединице потичу углавном из XVIII века: /глава/ (комете), /месец/ – ‘сателит’, /небесно тело/, /неподвижна звезда/, /созвездије/, /хвост/. Термини /репѣ/ и /репата звѣзда/ бележе се од XIV века, /опашата звѣзда/ – од XV, а /мирозданнѣ/ тек од XVII века.

Уочава се разлика у анализираним корпусима у погледу семантичке вредности лексеме /звезда/. Она се, наиме, у старословенским текстовима употребљавала у вредности ‘звезде’ и ‘светлости’, да би од XIII века била регистрована у значењу ‘звезде’ и ‘планете’, од XIV века – ‘комете’, а у текстовима из XVIII и XIX века у значењу ‘звезде’, ‘планете’ и ‘небеског тела уопште’.

У грађи на старословенском језику регистровани су и придеви /вѣселенскѣ/, /мирнѣ/, /мирсѣ/ – ‘светски’, који нису потврђени у текстовима из каснијег периода. За поједине појмове у рукописима од XIII до XIX века забележени су, такође, термини који нису присутни у текстовима приручника из XVIII и XIX века: за ‘реп комете’ – /барѣакѣ/ (од XVIII); за ‘сателит’ и /сѣпоутница/, за ‘сазвежђе’ /образѣ/ (од XIII), /сѣљубленнѣ/ (од XIII), /сѣставѣ/ (од XIII), за ‘комету’ /блѣстаннѣница/ (од XVI), /блѣдајуштаи звѣзда/, /власѣатаи звѣзда/ (XVIII), /звѣзда барѣакѣниѣ/, /звѣзда перѣнашѣница/, /звѣзда сѣ доугомѣ/, /звѣзда сѣ троугломѣ/, /косѣматаи звѣзда/ (XVIII), за ‘планету’ /грѣдоуштаи звѣзда/ (од XIII), /звѣзда/ (од XIII), /плаѣајуштаи звѣзда/ (од XIII), /лѣстьѣница/ (од XIV), /лѣстьѣнаи звѣзда/ (од XV), /блѣзѣнаи звѣзда/ (XVI), /блѣдајуштаи звѣзда/, /дѣвѣжоуштаи звѣзда/ (од XVI), /прѣлѣстьѣнаи звѣзда/ (XVI). Ипак, најразуђенију грађу нуде приручници из XVIII и XIX века. Овом приликом наводе се само поједини примери ради илустрације: за ‘астероид’ – /астероид/, /планетоид/, /звѣздиѣца/, /мали планѣт/, /планѣтић/, /средѣни планѣт/, /узгрѣдна велиѣка планѣта/; за ‘васиону’ – /васиона/, /васиѣона/, /сѣвет/, /миросѣстав/, /небѣсни простор/; за ‘звѣзду’ – /солѣнце/, /звѣзда неподвижна/, /непокрѣтна звѣзда/, /стојеѣна звѣзда/, /непокрѣтѣница/, /стална звѣзда/, /звѣзда стална/, /звѣзда фикса/; за ‘сателит’ – /сателит/, /спутѣник/, /сопутѣник/,

/планета вторична/, /сопутешественик планете/, /вторична планета/, /пратиоц/, /трабант/, /мала планета/, /узасобна планета/, /споредна планета/, /сапутник/, /пратилац/, /побочан(-чни) планет/, /суплана-
нета/ и др. (в. Бјелаковић 2012: 111–112).

X–XI век	XIII–XIX век (рукописи)	1783–1867. (приручници и уџбеници)
вѣселена / вѣселена / вѣселеник – ‘земља на којој живимо’	вѣселена (од XIII – ‘земља на којој живимо’; од XVII века ‘васиона’)	вселена/всѣлена/васелена
	мирозданик (од XVII) – ‘васиона’	мирозданије – 1. ‘васиона’; 2. ‘планетарни систем’
миръ – ‘земаљски свет у целини, цео свет’	миръ (од XIII)	мир
	глава (комете) (од XVIII)	глава
звѣзда – 1. ‘звезда’; 2. ‘светлост’	звѣзда – 1. ‘звезда’; 2. ‘планета’ – од XIII; 3. ‘комета’ – од XIV	звезда – 1. ‘звезда’; 2. ‘пла- нета’; 3. ‘небеско тело’
	мѣсец – ‘сателит’ (XVIII)	месец
	небесно тѣло	небесно тело/тјело
	неподвижна звѣзда (XVIII) – ‘звезда’	неподвижна звезда
опашь – ‘реп комете’	опашка / опашь (од XVIII)	
	опашата звѣзда (од XV) – ‘комета’	опашаста звезда
	реп (комете) (од XIV)	реп
	репата звѣзда (од XIV) – ‘комета’	репата звезда
	система свѣта (XVIII) – ‘Сунчев систем’	система света
	созвѣздиѣ (XVIII) – ‘сазвежђе’	созвездије / созвјездије
	хвост (од XVIII) – ‘реп (комете)’	хвост

3.3. ОПШТИ НАЗИВИ ЗА ПАРАМЕТРЕ ВАЖНЕ ПРИЛИКОМ ОПИСИВАЊА НЕБЕСКИХ ТЕЛА И ЊИХОВОГ КРЕТАЊА (КООРДИНАТЕ, ПОВРШИНА, ОБИМ, ПУТАЊА И СЛ.)

Иако су у анализираном речнику старословенског језика за-
бележене само две форме глаголских именица којима се денотира
кретање у најширем смислу (движеніе, теченіе / теченіе), сасвим је
могуће да су од најстаријих времена идентичне форме упућивале
и на кретање небеских тела, што потврђују и сачувани српски

средњовековни рукописи (од XIII/XIV века): /тѣчениѣ/, /движеніѣ/, /прѣходъ/, /обьтѣчениѣ/. Поред тога, од најстаријих времена датира и лексема /небо/, која највероватније није нашла своје место у речнику Н. Јанковића због свог општег карактера. Термини /осъ/ и /наклонѣниѣ/ забележени су тек од XVIII века.

Иако постоје сличности међу регистрованим терминима ове тематске групе (в. табелу), уочене су и извесне разлике те је, на пример, поред термина /движеніѣ/ у старим српским рукописима регистровано и /видѣниѣ/, /подвиженіѣ/, /хождениѣ/, /шьствіѣ/, /шьстніѣ/. С друге стране, у уџбеничкој литератури XVIII и XIX века уочава се право обиље међу терминима који денотирају далеко шири појмовни круг од оног присутног у средњем веку. Међу терминолошким јединицама овог тематског поља ради илустрације издвајамо следеће: /елипса/, /јужни пол/, /северни пол/, /кретање/ (али и /двизање/, /движење/, /мах/, /ход/, /неботеченије/, /ток/), /екватор/, /полутар/, /равнитељ/, /сфера/ (али и: /мирни круг/, /круг небесни/, /небесни круг/, /звездано небо/, /звездани шар/), /хемисфера/ (али и /плоскокружије/, /полукружије/, /половина/, /пола/, /полукругла/, /полутина/) и др. (в. Бјелаковић 2012: 113–114).

X–XI век	XIII–XIX век (рукописи)	1783–1867. (приручници и уџбеници)
	осъ – ‘пол’ (XVIII)	оса – 1. ‘оса’; 2. ‘пол’
движеніѣ – не у терм. значаењу	движеніѣ (од XIV) – ‘кретање’	движеније / движење
	наклонѣниѣ (XVIII) – ‘нагиб’	наклоненије
небо	небо ⁹	небо
небесънъ (и небесъкъ)	небесънъ (XIII), небесъкън ¹⁰	небесни
	обьтѣчениѣ (од XIII) – ‘окретање’	оптеченије
	прѣходъ (од XIII) – ‘долазак неког небеског тела у одређени положај’	преход
тѣчениѣ / тѣченъ – ‘кретање’	тѣчениѣ (од XIII)	теченије

⁹ Наведена форма забележена је у *Рјечнику из књижевних сѣларина српских* Ђ. Даничића (1863).

¹⁰ Дате форме регистроване су, такође, у *Рјечнику из књижевних сѣларина српских* Ђ. Даничића (1863).

3.4. АСТРОНОМСКЕ ПОЈАВЕ

У највећем броју забележених примера ове тематске скупине реч је о глаголским именицама, што је и очекивано будући да се њима денотирају различите астрономске појаве и феномени. У рукописима до XVIII века ове именице, уколико су грађене према моделу /трпни придев + суфикс *-je/*, појављују се искључиво у оној структури у којој се чува морфемска граница, док се форме са реализованим новим јотовањем (нпр. /помрачење/) појављују у анализираним уџбеницима предстандардне епохе тек од четрдесетих година XIX века. Неке од њих су и у рукописима први пут забележене тек у XVIII веку (затмњеник, ивљеник), мада има и оних које су регистроване још од X–XI (въсхожденик, помраченик), односно XIII–XIV века (прѣмњеник, захожденик). Поред ових форми, од X–XI века забележене су и глаголске именице другачије творбене структуре: /заходъ/, /исходъ/.

Иако постоје сличности, када је реч о појавама везаним за небеска тела, у старим рукописима регистрован је извештан број термина који није забележен у уџбеничкој литератури и приручницима из XVIII и XIX века. Тако се у грађи на старословенском језику бележи и /оскѣщаник/ – ‘сијање’, а поред форми /вѣсхожденик/ и /исходъ/, фунгира и /вѣстокъ/, /исходнице/, /исхожденик/, поред /помраченик/ регистровано је и /мрътвеник/. Слична ситуација уочава се и у српским средњовековним списима: поред лексема /вѣсхожденик/, /восхожденик/, бележе се и форме попут /вѣзношеник/, /вѣзносъ/, /привѣносъ/, /сѣвише-ношеник/, уместо /вѣнць/ у значењу ‘халоа’ бележи се и /антилин/, /кроугъ/, /наидѣстник/, уместо /затмњеник/ забележено је и /исчезновеник/, /дракъ/, /оскоуденик/, /погнѣль/, /подръкноутник/, /потъмњеник/, /тъма/, /оубиваник/. Као и у претходним случајевима, највећи број термина регистрован је у приручницима из XVIII и XIX века: /четврт/, /четверт/, /залазак/ (али и /западање/), /излазак/ (али и /рађање/), /метеор/ (али и /бљудјашчи огњ/, /воздушнаја огњена кугла/, /летушчи дракон/, /факља/, /ватрени змај/, /ватрена кугла/, /блудећа светлост/ и др.), /привлачна сила/ (али и /тјажест тела/, /привлачива сила/, /сила тежине/, /привлачица/, /централна сила/ и др.), /сенка/ и др. (в. Бјелаковић 2012).

Х–ХІ век	ХІІ–ХІХ век (рукописи)	1783–1867. (приручници и уџбеници)
вѣсхождѣннѣ – ‘излазак’	вѣсхождѣннѣ / восхождѣннѣ (од ХVІІІ)	восхожденије
	вѣнѣць – 1. ‘корона’ (ХVІІ); 2. ‘хало’ (од ХІІІ)	венац – ‘хало’
	затмѣнѣннѣ (од ХVІІІ) – ‘помрачење’	затменије / затмјеније
заходъ – ‘залазак’	заходъ (од ХІІІ)	заход
	заходѣннѣ (од ХІV)	захожденије
исходъ – ‘излазак’ ¹¹	исходъ (од ХІІІ) ¹²	исход
помрачѣннѣ – нема терм. значење	помрачѣннѣ (од ХVІІ) / помрачѣннѣ (од ХІІІ)	помраченије / помрачаније / помрачење
	прѣмѣнѣннѣ (од ХІІІ)	пременије
	явлѣннѣ (ХVІІІ) – ‘појава’	јавленије
свѣтъ – 1. ‘земаљски свет у целини, цео свет’, 2. ‘светлост’	свѣтъ – 1. ‘земаљски свет у целини, цео свет’, 2. ‘све- глост’	свет / свјет – 1. ‘Земљина ку- гла’, 2. ‘васиона’, 3. ‘светлост’
свѣтълостъ	свѣтълостъ ¹³	светлост

3.5. СУНЧЕВ СИСТЕМ (НАЗИВИ ЗА СУНЦЕ, ПЛАНЕТЕ, ПОЈАВЕ КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ЗА ПОЈЕДИНА НЕБЕСКА ТЕЛА)¹⁴

Иако се у текстовима из Х–ХІ века налазе потврде само за лучу, Даницу, Земљу и Сунце¹⁵, у заједничком фонду српских средњовековних рукописа, с једне, и приручника из ХVІІІ и ХІХ века, с друге

¹¹ У питању је лексема прасловенског порекла чије примарно значење није термилошко. Уз лексему /Сунце/ појављује се од ХІІІ века (Јанковић 1989) означавајући појављивање небеског тела изнад линије хоризонта (у РЈАЗУ најстарија потврда за ово значење је из ХVІІІ века). У питању је, дакле, глаголска именица код које је вероватно тек касније, приликом терминологизације, дошло до семантичког варирања по моделу метонимије.

¹² Ова лексема је у средњовековним рукописима забележена и у значењу ‘исток’ (од ХVІ века).

¹³ Наведену форму региструје Даничић (1864).

¹⁴ У речнику Н. Јанковића (1989) не наводе се лексеме попут /Земља/, /Сунце/ и сл. као посебне одреднице, него евентуално у саставу сложенице или вишечлане термилошке јединице. На овакву одлуку приликом конципирања речника утицала је највероватније фундаменталност појмова које ове лексеме денотирају.

¹⁵ У старословенским списима забележени су и називи /населѣна/ у значењу ‘Земља, свет’ и /подънѣбѣска/ – ‘Земља’, који нису потврђени у каснијим епохама.

стране, налазе се и називи за поједине планете (в. табелу). Овај заједнички систем номенклатуре небеских тела, иако релативно богат, не значи да су ова два система била у потпуности идентична. Напротив, у оквиру ове термилошке скупине уочавају се велике разлике. Док у оној старијој углавном функционишу називи настали под утицајем грчког језика, у уџбеницима и приручницима из XVIII и XIX века страни називи пореклом су латински па тако, на пример, називи за Меркур у старијим рукописима имају следеће форме: /арфемова звѣзда/, /ерџинсова звѣзда/, /ерџинсь/ и сл., док је лексема /меркоурь/ забележена тек од XVII века, Венера функционише у старим рукописима као /афродита/, /афродитина звѣзда/, а као /венера/ тек од XVII века, Марс као /арен/, /ареть/, /арись/, /ареџва звѣзда /, /арисова звѣзда/, а као /марсь/ тек од XVII века, Јупитер као /дин/, /днось/, /динџва звѣзда/, /зеџьсова звѣзда/, /Зеџьсь/, а тек од XVIII века као /јупитерь/.¹⁶ Називи страног порекла, прецизније латинског, попут Сатурна, Венере, Марса, Јупитера потичу из новијих епоха (од XVII века). Најстарији слој лексике, који је заједнички за оба анализирана термилошка система, јесте домаћи. У питању су народни називи за планете (Даница, Преходница). Од XVII–XVIII века забележен је како домаћи назив /Зорњача/ тако и називи руског/ рускословенског порекла (Вечерњаја звезда, Утрењаја звезда). Поред наведених, у грађи Н. Јанковића (1989) за Венеру су забележени и називи /зборница/ (XVIII), /свѣтоносица/ (од XVII в.).

Као и у претходним тематским скупинама број термина у уџбеничкој литератури из XVIII и XIX века знатно је бројнији и обухвата низ јединица од којих су многе постале део термилошког система савременог српског језика: /залазак сунца/, /излазак сунца/, /зрак/, /доња планета/, /горња планета/, /помрачење Сунца/, /Уран/, /соларни/ и др. (в. Бјелаковић 2012: 121–122).

X–XI век	XIII–XIX век (рукописи)	1783–1867. (приручници и уџбеници)
	венера (од XVII века)	Венера
	вѣтерџаја звѣзда (од XVIII)	Вечерња звезда / Вечерњаја звезда
дѣнџница	дѣнџница / дѣница (од XIII) ¹⁷	Даница

¹⁶ О Урану, Нептуну и Плутону нема података јер су откривене касније (Уран у XVIII, Нептун у XIX, а Плутон у XX веку).

земля / зѣмѣя / зѣмѣя / зѣмѣ / зѣма	земля ¹⁸	Земља
земљскъ / зѣмљскъ / зѣмљскъ / зѣмљскъ – ‘земалски’		земалски
земнѣ / зѣмнѣ / зѣмнѣ – ‘Землин, земалски’	земнын	земни
	земнын кроугъ – ‘земалска кугла’ (од XVI)	Земни круг
	зорниа (од XVII)	Зорњача – 1. ‘Венера’, 2. ‘Меркур’
	новнѣ (XVII) – ‘Јупитер’	Јовиш
лоуга		луча
	марсъ (од XVII)	Марс/Март
	меркоуръ (од XVII)	Меркур/ Меркуриј
	прѣходница (од XIII)	Преходница
	сатогурнъ (од XVII)	Сатурн
слѣньце		Сунце / Солнце
слѣннѣнѣ – ‘Сунчев’		сунчани – ‘Сунчев’
	оутрѣниа звѣзда (XVIII)	Утрењаја звезда / Утрења звезда
	јупитеръ (XVIII)	Јупитер

3.6. МЕСЕЦ

Од најстаријих писаних споменика датирају називи за Месец, мену и млад месец (в. табелу). Од XVI века бележи се /новомѣсѣтинѣ/ и /оуштипѣ/, а од XVIII /новага лоуна/.

Поред термина /мѣсѣнѣ/, у старословенским списима забележено је и /лоуњскѣ/, а у грађи Н. Јанковића (1989) поред /мѣна/ – регистровано је и /врѣдѣ/, /образѣ/, /прѣложениѣ/, поред /оуштипѣ/ – забележено је и /вѣслоуѣниѣ/, /вѣслоуѣнство/, /испљѣненага лоуна/, /напљѣниѣ/, /оуштрѣблениѣ/, /оуштрѣбѣ/ и сл.

Према наведеним терминима, у термилошком систему забележеном у уџбеницима и приручницима из XVIII и XIX века регистрован је низ нових јединица попут: /млад месец/, /новолуније/.

¹⁷ Поред тога што је означавала Венеру, Даница је у средњовековним рукописима употребљавана и у значењу зоре (што је потврђено и у текстовима на старословенском језику), патуљасте планете и Сатане (в. Јанковић 1989: 215).

¹⁸ Форма је регистрована код Даничића (1863).

/младина/, /новина/ и др.; /пун месец/, /полнаја луна/, /полнолуније/, /пунолуније/ и сл. (в. Бјелаковић 2012: 138).

X–XI век	XIII–XIX век (рукописи)	1783–1867. (приручници и уџбеници)
лоуна	лоуна (од XIII)	Луна
	лоуњњин (од XIII)	луни
лѣна (не у терм. значењу)	лѣна (од XV)	мена / мјена (1. 'мена'; 2. 'млад месец')
лѣсаць	лѣсець (од XIII)	Месец
лѣсачънъ		месечни
	новаи лоуна (XVIII) – 'млад месец'	новаја Луна / нова Луна
	новолѣсецие (од XVI) – 'млад месец'	новомесјачије
новъ лѣсаць – 'млад месец'	новъ лѣсець	нов месец
	оуштпъ (од XVI)	уштап / уштаб

3.7. ЗВЕЗДЕ И САЗВЕЖЂА

У старословенским текстовима није регистрован ниједан назив за звезде и сазвежђа, за разлику од списка које је анализирао Н. Јанковић. Попут назива за планете, и у овој термилошкој скупини уочавају се како подударности (в. табелу) тако и разлике. Већина заједничких назива страног порекла, прецизније латинског, попут Сиријуса, Персеја, Андромеде, Алдебарана, Хидре, Хијада и сл. потиче из новијих епоха (од XVII века). Најстарији слој лексике, који је заједнички за оба анализирана термилошка система, јесте углавном домаћи: Влашићи, Дева, Близанци, Козорог, Луна, Лав, Месец, Ован, Преходница, Лав, Пас, Риба, Стрелац, Телац. Од XVII/XVIII века забележен је и прилив лексике руског/рускословенског порекла (нпр. /Поларнаја звезда/, /Веси/, /Телец/).

У рукописима од XIII до XIX века постоји и низ назива који нису забележени у анализираном уџбеничком штиву. Тако је за сазвежђе Близанаца код Н. Јанковића (1989) регистрован и термин /дидумь/ (од XIII), за Бика /таоурь/ и /юњць/ (од XIII), за Вагу, поред /вѣсы/, и /зугь/ (од XIII), /холоуть/ (од XIII), /тарьмь/ (од XIII), /лѣрило/ (од XVI), за Влашиће и /плиады/ (од XIV), за Стрелца и /токсоть/ (од XIII), за Водолију и /ндроухон/ (од XIII), /мокрешь/ (од XIII), /акварноушь/ (од

XVI), /водникъ/ (од XVI), /водоточъ/ (од XVI), /росопроливць/ (од XVI), /стоуденьць/ (од XVI), за Девицу /парьтень/ (XIII), /вирго/ (од XVI), за Јарца /козорожць/ (од XIII), /каприкорноушь/ (XVI), /југокерь/ (од XIII), за Овна и /крин/ (од XIII), за Рибе и /нѣтоуць/ (од XIII), за Рака и /каркинъ/ (од XIII), за Великог медведа /кроужилни/ (од XIII), /медвѣдъныи звѣзды/ (од XIII), /лось/ (XVIII), /медведъ/ (XVIII), за Малог медведа /малыи сѣверьники/ (од XIV), /аркѣтосъ/ (XVIII), /аркѣтъ/ (XVIII), /возь/ (XVIII), /медвѣдница/ (XVIII), /медвѣдъ малыи/ (XVIII), за звезду Сиријус /звѣзда псына/, /канокоула/. Поред тога, забележени су и називи за звезде и сазвежђа, о којима нема речи у уџбеничкој грађи XVIII и XIX века: /антинои/, /аполонъ/, /артѣли/, /кановъ/, /кентавръ/, /ериданъ/, /индъ/ и др. С друге стране, у анализираним приручницима XVIII и XIX века регистровани су многобројни називи за звезде и сазвежђа који нису уочени у грађи Н. Јанковића (1989): /Змија/, /Капела/, /Кастор/, /Кочијаш/, /Круна/, /Лабуд/, /Лира/, /Орао/, /Полукс/, /Спика/, /Херкулес/, /Касиопеја/ и др. (в. Бјелаковић 2012: 140–141).

X–XI век	XIII–XIX век (рукописи)	1783–1867. (приручници и уџбеници)
	алдебаръ (1769)	Алдебаран
	андромѣда (1769)	Андромеда
	близньць (од XIII) / близньци (1801)	Близнеци/Близанци
	быкъ (од XVI века)	Бик
	вага (1734)	Вага
	влашкин (каталог Љ. Стојановића)	Влашићи / Власичићи / Влашчићи / Влашчики
	водолен (од XVI века)	Водолеј/Водолија/Водолив
	вѣсы (од XVIII)	Веси
	дѣва (од XIII)	Дева / Дјева
	китъ (XVIII)	Кит
	козерогъ / козирогъ / козорогъ (од XIII)	Козерог / Козорог
	лъвъ (од XIII) / лавъ / левъ	Љев / Лав
	овънь (од XIII)	Овен
	орнонь (од XIV)	Орион
	персеи (XVIII)	Персеус
	поларнаи звѣзда (XVIII)	Поларна звезда
	пѣсь (од XIV)	Пес (велики/мали)
	ракъ (од XIII)	Рак

рыба (од XIII)	Риба/ Рибе /Риби
сиrhoуcь (XVIII)	Сиријус/Сириј/ Сириус
сcoрoпни (од XIII)/ сcoрoпни (од XIII)/ сcoрoпниoнь (од XVIII) / Шcoрoпниoнь (XVI)	Скорпија / Шкорпија
стрoльць (од XIII)	Стрелац/ Стрјелец
сoбoрнaя звoзда (XVIII)	Северна звезда
тeльць (од XIV)	Телац/Телец
штaпци (XVIII)	Штапци
Хeдн (XVIII)	Хиад
Хндра (од XVIII)	Хидра

3.8. АСТЕРОИДИ

Будући да су откривани тек од XVIII века, сасвим је очекивано што у нашим старим рукописним текстовима није забележен ни један назив за астероиде.

4. Закључак. Може се закључити да су у анализираном периоду функционисала практично два термилошка система, у великој мери различита, омеђена XVII веком.

Број забележених термина који су егзистирали у оба термилошка система релативно је мали (око 90), а већина уочених заједничких термина потиче управо из новијег периода (XVII–XVIII век), када се већ осећа утицај рускословенског језика.

Овакво стање је и очекивано будући да су уџбеници и приручници XVIII и XIX века, попут осталих публикованих дела нецрквеног карактера тог времена, представљали својеврсни прекид са дотадашњом преписивачком рукописном традицијом, означавајући почетак једног новог времена – времена преласка на типографску културу и западноевропске цивилизацијске токове. У том смислу, говори се и о различитим узорима те се српски средњовековни рукописи везују за византијска дела, а они с краја XVIII и прве половине XIX века најпре за руску, немачку, а преко њих и за литературу учене Европе.

Оно што се уочава у вези са заједничком грађом из старијег периода (од X/XI, односно од XIII до XVI века) јесте чињеница да су у питању лексеме домаћег порекла, чије је егзистирање вероватно трајало у континуитету како у нашој писмености тако и у живом говору народа. У питању су називи за небеска тела, звезде, сазвежђа

Зодијака (Земља, Сунце, Близанци, Даница, Дева, Лав, Месец, Ован, Преходница, Рак, Лав, Риба, Стрелац, Телац)¹⁹, називи за астрономију и астрономе (звездочтеније, звездочтец), општи називи за васиону и небеска тела (вселена, мир, звезда, репата звезда, реп), за појаве везане за небеска тела (венац, заход, захожденије, исход, движенције, луча, мена, помрачење, преход, заход, захожденије, исход, небо, небесни, оптеченије, теченије). Поједини од наведених термина инкорпорирани су се и у савремени термилошки систем српског језика.²⁰

Конечно, могло би се закључити да је код Срба од самог почетка интересовања за астрономију па до данас остао жив један узан лексички систем који је у највећој мери обухватао лексеме домаћег порекла. Страни називи карактеристични су за имена појединих звезда и сазвежђа.

Будући да је утицај Византије био доминантан у периоду у којем су настајали први преводи астрономских дела (од XIII до XV века), а касније и њихови преписи, сасвим је очекивано да се у њима нађе извештај број гречизама. Исто тако, сасвим је извесно да многи од ових преписа нису били доступни нашој младој интелигенцији, која је, крајем XVIII и у првој половини XIX века, почела да стасава и да се формира независно од вишевековне преписивачке писмености, у духу просвећене Европе и под снажним утицајем немачке и руске литературе. Управо је, дакле, XVIII век време када се може говорити о формирању једног новог термилошког система из области астрономије код Срба. Практично, овај век представља време у којем истовремено умире онај систем термина који је столећима егзистирао у брижљиво преписиваним рукописима, заснован на домаћој и грчкој лексици, а рађа се нов систем, настао након поновног укључивања српске научне мисли у европске цивилизацијске токове тог времена, систем постављен како на домаћој основи, у великој мери другачијој од оне из средњовековних рукописа, тако и на славенизмима и интернационализмима, који су преко руског и немачког језика улазили и у књижевни језик код Срба.

¹⁹ Термини су навођени савременим правописом, са српским или руским фонетизмима типичним за текстове XVIII и XIX века.

²⁰ Ако се постави питање да ли је у нашим средњовековним рукописима постојао слој лексике који одговара савременом стању, а није забележен у приручницима и уџбеницима из XVIII и XIX века, одговор је одричан.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бихаљи-Мерин, Ото, Борислав Благојевић и др. (ур.). *Мала енциклопедија Просвета*. Београд: Просвета, 1978.
- БЈЕЛАКОВИЋ, Исидора. *Географска терминологија код Срба у XVIII и XIX веку*. Докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет, 2012.
- ДИМИТРИЈЕВИЋ, Милан С., Александар Томић. *Астрономија за 4. разред гимназије природно-математичкој смера*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- ЈАНКОВИЋ, Ненад Ђ. *Астрономија у старим српским рукописима*. Београд: Српска академија наука и уметности. Посебна издања. Књига ДХС. Одељење природно-математичких наука. Књига 64, 1989.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века.“ *Зборник за филологију и лингвистику* XXII/2 (1979): 95–129.
- ПЕШИКАН, Митар, Јован Јерковић и Мато Пижурица. *Правовис српској језика*. Нови Сад: Матица српска, 2010.

*

- KRLEŽA, Miroslav (ur.). *Enciklopedija Jugoslavije*. 1, 2. Zagreb: Leksikografski zavod, 1958.

ИЗВОРИ

- ЦЕЈТЛИН, Р. М., Р. Вечерка и Э. Благовой (ред.). *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Москва, 1994.

*

- ДАНИЧИЋ, Ђ. *Рјечник из књижевних старина српских*. У Биограду, 1863–1864.
- ЈАНКОВИЋ, Ненад Ђ. *Астрономија у старим српским рукописима*. Београд: Српска академија наука и уметности. Посебна издања. Књига ДХС. Одељење природно-математичких наука. Књига 64, 1989.

*

- Вѣчный ѿо естѣ ѿ начала до конца мѣра ѿрајуѣи календарь*. Написанъ Захарѣемъ Орфелиномъ. Напечатанъ въ Царствѹющемъ Градѣ Виеннѣ, въ лѣто 1783.
- Ключиѣ у мое землеописаніе*. Павломъ Соларичемъ. У Венеціи, 1804.
- Ново ѿражданско землеописаніе*. Павломъ Соларичемъ. У Венеціи, 1804. Часть I. Уведение всеобще и Европа.
- Ново ѿражданско землеописаніе*. Павломъ Соларичемъ. У Венеціи, 1804. Часть II. Асія. Африка, Америка, Полвнезія.
- Предложенія численице и землеописанія*. Из преподаванія Васілія Булича. В Будимѣ, 1814.
- Землѣописанія всеобщей. Часть ѿерва. Землѣописаніе мавимайическо*. Сочинѣно у Сомбору Васіліемъ Буличемъ. У Будиму, 1824.
- Новѣйше землеописаніе цѣлаѿ свѣта [...], сѣисано и изданно Іоакимомъ Виучемъ*. Въ Будиномъ градѣ, 1825.
- Простійи ойисъ свецелоѣ землѣоизнаня*. Една землѣписна књижица за свакогъ одъ Георгія Хаджиѣа. У Новомъ Саду, 1844.

- Земљоисаніе целоїъ свѣта, сачинѣно [...] Милованомъ И. Сїасићемъ.* У Београду, 1845.
- Земљоисаніе за ꙗредаванѣ у III разреду основнихъ училишїа Княжесїва Србскоїъ.* М. Спасићъ. У Београду, 1848.
- Асїрономїа или наука о звездама.* Гаврило Поповић. Београд, 1850.
- Обшїиый земљоисѣ за учећу се младежѣ у їмазїи и їолуїимназїама Княжесїва Србіе.* Миланъ Мїатовићъ. У Београду, 1852.
- Крайкїи їрїовачкїи земљоисѣ за младежѣ їослено-їрїовачкоїъ училишїа.* 1. частъ. Европа. У Бѣограду, 1853. (Подаци о аутору Георгу Вилхелму Хопфу и о преводиоцу Јовану Гавриловићу преузети су из каталога Библиотеке Матице српске).
- Земљоисаніе сїаороїа свѣта їо Анвилу и Ѓюїрѣ.* Одъ Александра Васоевића. У Земуну, 1854.
- Крайкїи їреїледѣ чудесни їромена земљѣ наше [оg] їочейка сївореня до данасѣ.* Дрѣ. М. Радойчићъ. 1858.
- Обшїиый земљоисѣ за србске їмназїе.* Н. Крстић. У Београду, 1861.
- Матїематїична и физична їеоїрафија за средње школе.* Ѓ. Мишковић. У Београду, 1864.
- Земља на коїој живимо.* У Београду, 1866. (Податак о аутору Дамјану Павловићу преузет је из каталога Матице српске.)
- Ј. Белїнїера Уїуїїсїво у Геоїрафию.* Посрбио Александар Гавриловић, 1866.
- Мала ђеоїрафија или земљеоїисање од Александра Куїїнера.* У Темишвару, 1867.
- Како је у Месецу?* Димитрије Јосић. У Новоме Саду, 1867.

Isidora Bjelaković

SERBIAN ASTRONOMY FROM 18TH UNTIL 19TH CENTURY:
(DIS)CONTINUITY OF THE TERMINOLOGICAL SYSTEM

S u m m a r y

This paper compares terminology in the field of astronomy recorded in (1) Serbian medieval manuscripts – according to the corpus recorded in *Astronomija u starim srpskim rukopisima* written by N. Jankovic (1989) – with the terminological system registered in (2) textbooks and reference books from the 18th and 19th century, published in Serbia in the period 1783–1867. The comparison is made for the purpose of noticing similarities and differences, i.e. the degree of continuity in the terminological system of astronomy from the first translations into Serbian dedicated to this area of knowledge (13th century) until the time when astronomy in Serbia was getting constituted as a scientific field perceived in the spirit of the Western European tradition of that time. Special attention is paid to the state in Old Church Slavonic so that the additional comparison was made on the basis of the corpus recorded in the work *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)* from 1994.